

ЕКОЛОГІЧНА КОНСТИТУЦІЯ ЗЕМЛІ: СУТНІСТЬ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Ідея створення глобального правового акта міжнародної екологічної безпеки — Екологічної Конституції Землі — та органів контролю за дотриманням норм цього акта виникла на початку 90-х років минулого століття. Ця ідея стала результатом інтенсивного наукового пошуку шляхів виходу з критичної ситуації загальнопланетарного масштабу, спричиненої поглибленням екологічної кризи та нестабільністю соціально-економічного розвитку.

Незважаючи на виняткову актуальність ідеї створення Екологічної Конституції Землі, особливо у зв'язку з активізацією процесів глобалізації, вона ще й досі, на жаль, не знайшла достатньо переконливого наукового обґрунтування. Спробою такого обґрунтування і є пропонувана стаття.

Екологічна Конституція Землі (ЕКЗ) повинна мати статус Основного Закону живання цивілізації і сталого розвитку, який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її політичному устрою, віросповіданню громадян, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі зокрема і світовій спільноті загалом екологічну та економічну безпеку, а окремій людині — нормальні для її життя природні умови як нині, так і у майбутньому.

Вихідним методологічним постулатом цієї унікальної ідеї є необхідність узгодження законів господарювання із законами природи.

Впродовж усієї історії економічної думки та практики господарювання виробничо-господарська діяльність людини істотно відхилялася від законів природи. Тоді як закони природи є однаковими на всій Земній кулі, стиль господарювання у різних країнах світу (групах країн) за своєю еколого-економічною сутністю має істотні відмінності. Прагнучи задовольняти свої необмеже-

ні потреби в умовах обмежених природних ресурсів, Людина, будучи частиною Природи, наче забула, що єдиним джерелом (сьогодні — нещадно експлуатованим) будь-якої виробничої діяльності є Природа.

Структурно ідея ЕКЗ складається з двох частин:

- ♦ правового акта, який має визначати припустимі норми екологічної поведінки всіх держав світу у процесі виробничо-економічної діяльності з метою досягнення сталого розвитку;
- ♦ створення у системі ООН організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва, тобто органів контролю за дотриманням норм ЕКЗ.

Розглянемо детальніше цю ідею в її цілісному вигляді.

КОРОТКА ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

Уперше ідея створення Світової Екологічної Конституції (саме з такою на-

звою) обговорювалася на Міжнародній науковій конференції з проблем федералізму в університеті Гофстра (Нью-Йорк) у квітні 1992 р. Це було майже за два місяці до початку проведення відомої конференції ООН з проблем довкілля і розвитку, яка відбулася у Ріо-де-Жанейро у червні того самого року. З ініціативою обговорення ідеї на Конференції у Нью-Йорку виступила українська делегація, до якої входили академік НАН України Ю. Шемшученко, професори Ф. Бурчак, М. Костицький, С. Кравченко, Ю. Туниця. Учасники конференції з проблем федералізму одностайно підтримали ідею і схвалили резолюцію «Про створення нових організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва». Повідомлення про це було опубліковано в американській¹ та українській² пресі, а більш детальне обґрунтування ідеї знайшло відображення в статті³.

У резолюції містилося звернення до Президента України запропонувати конференції «Ріо-92» розглянути і підтримати ідею створення Світової Екологічної Конституції та організаційних структур, які могли б забезпечувати дотримання її норм. На жаль, підготовлені тоді нами пропозиції не потрапили у 1992 р. на розгляд «Ріо-92». Незважаючи на доручення тодішнього Президента України Л. Кравчука, Міністерство закордонних справ та Міністерство охорони навколишнього природного середовища України не відважилися запропонувати світовому співтовариству цю унікальну ідею. Лише через п'ять років потому, на 19-й спеціальній сесії

Генеральної Асамблеї (ГА) ООН, присвяченій питанню всебічного огляду та оцінки здійснення «Порядку денного на XXI століття» («Ріо+5»), від імені України було проголошено ініціативу створення «глобального міжнародно-правового акта, покликаного гарантувати екологічну безпеку всіх країн світу. Такого акта, який визначав би допустимі норми екологічної поведінки усіх держав в інтересах виживання й процвітання цивілізації у XXI столітті»⁴. Але на «Ріо+5» було озвучено, на жаль, лише першу частину нашої пропозиції, яка стосувалася писаної екологічної конституції. Щодо другої, інституційної, частини цієї цілісної ідеї, а саме — створення організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва в системі ООН, то офіційно вона була оприлюднена ще на три роки пізніше — у Зверненні Президента України з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 р. У Зверненні, зокрема, говорилося: «Сьогодні я хочу повернутися до ідеї, яку проголосив у 1997 році на сесії Генеральної Асамблеї ООН — про створення Ради Екологічної Безпеки Об'єднаних Націй, Міжнародного Екологічного Суду та Міжнародного Екологічного банку. Вважаю, що настав час перевести цю пропозицію на практичну основу. Це дало б можливість діяти разом, узгоджено і скоординовано, концентруючи кошти і ресурси там, де окремі країни неспроможні самостійно долати наслідки стихійних і техногенних лих»⁵.

Де-факто Президент України у 2000 р. не повертався до проголошеної ним у

¹ Кузьмович О. Екологічні закони повинні бути в цілому світі // Свобода. — Джерзі Сіті, Н.Дж. (США), 16 черв. 1992.

² Туниця Ю. Світова Екологічна Конституція // Уряд. кур'єр. — № 23. — 15 черв. 1992.

³ T u n y t s y a Y u r i y . Ecological Federalism in the Context of Regional and World Development // Contributions in Political Science, Number 357 GREENWOOD PRESS Westport, Connecticut, London, 1995. — P. 296–303.

⁴ Гарантувати екологічну безпеку планети. Виступ Президента України на 19-й спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН для всебічного огляду та оцінки ходу здійснення «Порядку денного на XXI століття» // Уряд. кур'єр. — № 114–115. — 26 черв. 1997.

⁵ Звернення Президента України з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 року // Уряд. кур'єр. — № 236 — 19 груд. 2000.

1997 р. ідеї. Він лише задекларував не оприлюднену її другу частину.

Така дискретність в офіційному озвученні ідеї зіграла, безперечно, негативну роль з погляду її визнання іншими державами та ООН. Адже близьку за змістом до другої, інституційної, частини ідеї пропозицію, пріоритет якої в цілому мусить бути закріплено за Україною, було проголошено (що правда не в повному обсязі) на тій самій 19-й спеціальній сесії ГА ООН у спільній Заяві глав держав й урядів Бразилії, Німеччини, Сінгапуру та Південно-Африканської Республіки.

«Ми, голови держав і урядів Бразилії, Німеччини, Сінгапуру та Південно-Африканської Республіки, — наголошувалося у Заяві, — вирішили оприлюднити цю спільну ініціативу як внесок у роботу спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. За п'ять років, що минули від часу зустрічі у верхах у Ріо-де-Жанейро, досягнуто значного поступу, але ще багато залишилося не зробленим. Шкода, яка завдається довкіллю, і далі негативно впливає на життя мільйонів людей у всіх частинах світу. Нагрівання атмосфери Землі, втрата біологічного різноманіття, утворення пустель, вирубування лісів, кризові ситуації у багатьох наших містах щодня нагадують нам про виклик, перед яким ми стоїмо. Нестабільні споживацькі та виробничі зразки, як і колись, є головними причинами шкоди для довкілля у всьому світі. Тому немає жодної підстави бути самовдоволеними чи безтурботно святкувати. Але і немає приводу для песимізму. Ми повинні скористатися нагодою і згадати атмосферу «Ріо-92», скріпити наші зобов'язання і підсилити наші намагання у справі збереження Всесвіту і тривалого розвитку.

Усі держави мають співпрацювати, щоб захистити екосистему Землі і створити міжнародне економічне середовище, яке б сприяло реалізації «Порядку денного на XXI

століття». Державам випадає при цьому спільна, але різна відповідальність. Індустриальним країнам на основі власних економічних і технологічних ресурсів належить здійснювати свою політику з особливою відповідальністю за розв'язання глобальних проблем.

Для реалізації вимог «Порядку денного на XXI століття» потрібно мати достатньо фінансів як і з джерел окремих країн, так і міжнародних фондів. Це передбачає посилену двосторонню і багатосторонню співпрацю, що охоплювала б технологічний трансфер та приватні інвестиції...

ООН як справді універсальній міжнародній організації належить у наших намаганнях важлива роль: забезпечити сталий розвиток і захист довкілля. **Статут ООН слід змінити таким чином, щоб сталий розвиток і захист довкілля були визнані двома новими цілями ООН (підкреслення наше — Ю.Т.).**

На найближчому етапі екологічна програма ООН (UNEP) повинна бути реформована і посилена у такий спосіб, щоб ця організація змогла взяти на себе функцію міжнародної «екологічної совісті». У подальшому потрібно зосередити увагу на заснуванні глобальної **Верховної організації ООН з питань довкілля (підкреслення наше — Ю.Т.)**, яка б опиралася на програму екологічного захисту довкілля як на один із своїх основних стовпів»⁶.

Можна з прикрістю констатувати, що якби у чиновників міжнародної служби тодішньої адміністрації Президента України не виникало сумнівів у доцільності проголошення ідеї в її цілісному вигляді і якщо б вони не викреслили другу, інституційну, частину з поданого МЗС України проекту виступу

⁶ Т у н и ц я Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. — Львів: Видавничий центр Львів. нац. ун-ту ім. Ів. Франка, 2002. — С. 244–245.

глави української делегації на сесії ГА ООН у 1997 р., то вже на той час ініціативу нашої країни могли підтримати як мінімум ще чотири вищезгадані держави (Бразилія, Німеччина, Сінгапур та ПАР). Хотілося б побажати новій владі не припускати подібних помилок. А науковцям необхідно опрацювати й дискутувати концепцію створення Екологічної Конституції Землі та її інституційного забезпечення.

До речі, Міністерство освіти і науки України згідно з договором № Ф7/338-2001 вже виділило з Державного фонду фундаментальних досліджень певні кошти (звичайно, далеко недостатні для такого системного дослідження) на виконання науково-дослідної роботи «Обґрунтування концепції Екологічної Конституції Землі» (№ 08.07/00093). Над цим проектом працюють Міжнародний інститут-асоціація регіональних екологічних проблем при Львівському національному університеті ім. Івана Франка та Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

ОБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ЕКЗ

Погіршення регіональної та глобальної екологічної ситуації, яка вже сягає в окремих регіонах планети критичних меж й істотно гальмує соціально-економічний розвиток, а також незадовільне виконання рішень відомих конференцій ООН — з проблем довкілля у Стокгольмі (1972) та з проблем довкілля і розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992) — ставить перед юридичною наукою, зокрема перед фахівцями з міжнародного та конституційного права, надзвичайно актуальне завдання. Це ґрунтовна підготовка писаної екологічної конституції — міжнародного правового акта глобальної екологічної безпеки і сталого розвитку цивілізації і водночас — обґрунтування інституційних механізмів забезпечення норм цього акта. Постановка такого завдання, як ці-

лісної ідеї, впливає саме з рішень згаданих світових форумів, а точніше, — з факту незадовільного їх виконання.

У першому такому форумі, який відбувся 1972 р. у Стокгольмі, взяли участь представники 113 країн світу. Учасники зібрання визначили права людини на доброякісне природне життєве довкілля, зокрема, ухвалили принцип рівного права на здорове природне довкілля та достатню кількість і якість природних ресурсів як тогочасного, так і майбутніх поколінь. Цей принцип було підтверджено і на другій світовій конференції «Ріо-92», рішення якої приймалися главами держав та урядів 179 країн.

Слід підкреслити трансформацію розуміння зазначених проблем за двадцятиліття, що минуло між «Стокгольмом-72» і «Ріо-92». Якщо перший саміт екологічного спрямування був суто природоохоронним і відображав реакцію світової спільноти на бурхливий економічний розвиток країн після Другої світової війни, що спричинило серйозні екологічні проблеми, то другий саміт однозначно констатував: у нових умовах уже не можна розглядати ізольовано проблеми захисту довкілля і соціально-економічного розвитку. Іншими словами, консенсусом майже всіх країн світу економіка та екологія були визнані рівнозначними складниками взаємопов'язаної проблеми — матеріального добробуту і забезпечення здоров'я людей, збереження життя на Землі та сталого розвитку суспільства.

Нагадаємо, що на саміті «Ріо-92» було прийнято п'ять основних документів: Ріо-Декларація; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату; Заява щодо принципів управління лісами; Конвенція про біологічну різноманітність; «Порядок денний на XXI століття». Ці документи мають стати вихідною основою Екологічної Конституції Землі.

Ріо-Декларація містить 27 ґрунтовних принципів, які визначають права та обов'язки всіх країн світу в галузі охорони приро-

ди, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення сталого розвитку і добробуту людей.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату ставить за мету стабілізацію концентрації газів, котрі зумовлюють парниковий ефект на таких рівнях, які не спричинять небезпечний дисбаланс клімату Землі. У свою чергу, це вимагає скорочення промислових викидів в атмосферне повітря вуглекислого та інших парникових газів. Конкретною формою реалізації Рамкової конвенції про зміну клімату було підписання у 1997 р. так званого Кіотського протоколу, який ратифіковано більшістю країн світу, у тому числі Україною, однак й досі не ратифікували США та низка інших держав. Їх звільнення з ратифікацією Кіотського протоколу ще раз засвідчує необхідність підготовки та ухвалення Екологічної Конституції Землі як міжнародного правового акта обов'язкової юридичної сили *jus cogens*, про що вже наголошувалося в науковій літературі, зокрема, у дещо ширшому контексті — про роль науки у поглибленні і коригуванні сучасних процесів глобалізації⁷.

Заява щодо принципів, які стосуються управління, захисту і сталого розвитку всіх видів лісів, життєво необхідних для забезпечення економічного процесу та збереження всіх форм життя на Землі, вимагає від національних урядів і міжнародних організацій здійснення відповідної екологічної політики. Мета такої політики — раціональне використання, охорона і своєчасне розширене відтворення лісових ресурсів у кожній країні світу.

Конвенція про біологічну різноманітність зобов'язує національні уряди вживати необхідних заходів, спрямованих на збереження всієї різноманітності живих організмів,

⁷ Туниця Ю., Семенюк Е., Туниця Т. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку // Вісн. НАН України. — 2004. — № 7. — С. 3–14.

і забезпечувати справедливий розподіл прибутків від використаного біологічного різноманіття.

Документ із промовистою назвою «Порядок денний на XXI століття (скорочено «Агенда-21»)» — своєрідна програма дій, за допомогою яких можна досягти сталого розвитку з економічної, соціальної та екологічної точок зору⁸. Ця програма охоплює практично всі аспекти діяльності, спрямованої на збереження життя і всесвітній довготривалий розвиток. Вона показує, яким чином можна уникнути погіршення стану ґрунтів, повітря, води, домогтися збереження лісів та різноманітності форм життя, як подолати бідність, сприяти охороні здоров'я, освіті тощо. Причому важливо зазначити, що «Агенда-21» не заперечує інтенсивний економічний розвиток, а стверджує, що «сталий розвиток» — це спосіб подолання бідності і протидії руйнуванню природного життєвого доквілля.

У світовій літературі багато написано про те, що рішення, прийняті на Конференції «Ріо-92», спроможні змінити на краще наше життя у XXI столітті. І ці рішення — справді радикальні, вони відображають жорсткі реалії сучасного етапу цивілізаційного розвитку. Адже нашій цивілізації кинуто виклик: чи зуміє нинішнє покоління людей вижити на Землі? Неперехідний характер та актуальність концептуальних положень документів «Ріо-92» однозначно підтверджені двома наступними світовими самітами — «Ріо+5» (Нью-Йорк, 1997) і «Ріо+10» (Йоганнесбург, 2002).

Однак, на жаль, поки що не помітно серйозних змін на краще. Задекларований самітом «Ріо-92» проект сталого, економіч-

⁸ Програма дій «Порядок денний на XXI століття» («AGENDA-21»). Ухвалена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / Пер. з англ. — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.

но, соціально та екологічно безпечного розвитку світового співтовариства («Агенда-21») здійснюється незадовільно.

Це означає, що потрібен потужний додатковий імпульс. Таким імпульсом може стати, на нашу думку, усвідомлення світовою спільнотою ідеї створення Екологічної Конституції Землі та необхідності якомога швидшого її опрацювання і схвалення. У протилежному випадку сподівання, які поклалися на рішення «Ріо-92» та наступні саміти, не справдяться.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКЗ

Вже у другій половині ХХ століття людство почало усвідомлювати, що здорове суспільство і потужна економіка неможливі за умов деградації і тотального погіршення якості навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, а також бідності, і досі характерної для більшості країн світу. Ще глибшим таке розуміння стає на початку ХХІ ст., особливо після масштабних екологічних катастроф, яких не так давно зазнали країни Південно-Східної Азії, Південної Америки, Західної Європи, Австралія, Японія, Іран та інші. Дедалі більше держав нині усвідомлюють, що сучасна економіка повинна розвиватися принципово іншим шляхом, а не так, як це відбувалося у попередні епохи. Високі темпи економічного розвитку необхідно забезпечити без руйнування природного довкілля. На початку ХХІ століття ці тези потребують підсилення документом обов'язкової юридичної сили *ius cogens*.

Можна стверджувати, що лише зі створенням ЕКЗ та органів контролю за дотриманням її норм можна буде сподіватися, що прагнення людства до сталого розвитку на основі поєднання економічних інтересів з екологічними імперативами поступово реалізуватиметься у конкретних справах. Якщо ще й з'явиться нова політична сила і

політична воля урядів національних держав, то на всіх щаблях ієрархії управління економічною діяльністю відбуватимуться давно очікувані радикальні зміни.

Зміст і структуру ЕКЗ слід підготувати таким чином, щоб цей безпрецедентний міжнародний правовий акт не загрожував суверенітету жодної країни, але зобов'язував кожна з них у національних інтересах та інтересах усіх націй і народностей, які населяють нашу планету, використовувати свої природні ресурси і природне життєве довкілля на засадах сталого розвитку, як цього вимагає «Порядок денний на ХХІ століття» та інші документи «Ріо-92». ЕКЗ гарантуватиме право кожної людини жити у безпечному для її здоров'я середовищі, право розумно користуватися всіма природними благами.

ЕКЗ істотно відрізнятиметься від традиційних конституцій держав, адже вона має інше завдання. Принципово новим є те, що в цьому документі потрібно визначити правовий статус людини не лише як громадянина своєї держави, а й як громадянина планети. Якщо основним суб'єктом традиційного конституційного регулювання визнаються права і свободи громадянина тієї чи іншої держави, забезпечення гідних умов життя, то ЕКЗ повинна гарантувати права і свободи громадянина планети на доброякісні умови природного життєвого довкілля і раціональне використання природних ресурсів. Конституційним обов'язком національних урядів та кожного громадянина планети має стати дотримання вимог ЕКЗ — збереження природних умов і ресурсів для прийдешніх поколінь.

Важливим додатковим аргументом на користь реалізації ідеї Екологічної Конституції Землі є прийняття у ряді країн ЄС Конституції Європейського Союзу — першої в історії цивілізації міждержавної конституції. Частина компонентів структури Конституції Європейського Союзу, очевидно, можна використати і для формування ЕКЗ.

Як зазначають Ю. Шемшученко та М. Єрофєєв⁹, починаючи від 1885 року, коли була прийнята перша міжнародна угода екологічної спрямованості (регіональна міжнародна Угода щодо регулювання вилову лососевих у басейні Рейну), процес формування міжнародного законодавства з питань охорони навколишнього природного середовища охопив практично всі аспекти, напрями розв'язання проблем запобігання, нейтралізації, ліквідації негативних наслідків техногенного впливу на довкілля, забезпечення охорони та раціонального використання окремих природних ресурсів та природи у цілому.

Міжнародно-правові акти з відповідних питань різняться за своїм призначенням, масштабом дії, предметом регулювання, суб'єктами, котрі їх приймають. Ці акти становлять сьогодні величезний масив, зорієнтуватись у ньому без спеціальної фахової підготовки надзвичайно важко. Це призводить до того, що широка громадськість може отримати уявлення про міжнародне екологічне право лише зі спеціальних наукових, науково-популярних публікацій, які містять відповідні коментарі.

Утруднює сприйняття міжнародно-правової політики в галузі екології і певна безсистемність у розвитку міжнародного екологічного права. Основні ключові, базові поняття, принципи охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки розпорошені по численних актах.

Самі принципи екологічної спрямованості у міжнародно-правових документах відзначаються різним рівнем конкретизованості. Так, у міжнародних угодах вони, як правило, стосуються певної групи екологічних проблем. Проте це може траплятися і в до-

⁹ Шемшученко Ю., Єрофєєв М. Звіт про науково-дослідну роботу «Обґрунтування концепції Екологічної Конституції Землі (№ 08.07/00093). Розробка концептуальних засад та структури проекту Екологічної Конституції Землі» (проміжний). — Львів, 2005. — С. 11–13.

кументах, які визначають екологічну політику у ширшому контексті. Зокрема, Всесвітня хартія природи, що робить акцент на питаннях природокористування, охорони та раціонального використання природних ресурсів, не охоплює всіх аспектів забезпечення екологічної безпеки. До того ж вона лишається незмінною з 1982 року, а отже, не враховує сучасної екологічної ситуації.

Слід констатувати, що на міжнародному рівні немає універсального правового акта з питань охорони довкілля, який би містив усебічну інформацію про міжнародну екологічну політику, комплексно врегулював усі аспекти екологічної безпеки, охорони, відтворення та раціонального використання природних ресурсів, сформулював би екологічні принципи міжнародного співробітництва та закріпив би право кожного мешканця планети на безпечне природне середовище. Саме Екологічна Конституція Землі і покликана ліквідувати цю прогалину в міжнародно-правовому регулюванні охорони довкілля і водночас — сприяти сталому соціально-економічному розвитку.

Екологічна Конституція Землі могла б мати рамковий характер, тобто відображати лише основні принципові положення щодо зобов'язань держав у різних сферах людської діяльності, яка впливає на довкілля.

Цей документ мав би містити положення обов'язкової юридичної сили, які безпосередньо стосуються відвернення кризових екологічних явищ, що загрожують здоров'ю або життю людини. Водночас припускаємо, що деякі його положення могли б мати і рекомендаційний характер.

Як відзначають В. Василенко і Ю. Туниця¹⁰, Екологічна Конституція Землі може стати основою піраміди і джерелом

¹⁰ Василенко В., Туниця Ю. Не хлібом єдиним. Про глобальну екологічну ініціативу та права людини // Уряд. кур'єр. — № 76. — 24 квіт. 1999.

міжнародного екологічного права, бути консолідуючим документом усіх раніше вироблених міжнародних природоохоронних актів і сприяти формуванню системи нових міжнародних правових угод у кожній окремій сфері природоохоронної діяльності. Тобто цей глобальний рамковий документ має містити загальні програмні міжнародно-правові норми для створення системи конкретних угод, які б стали засобом виконання рішень Конференції «Ріо-92». У ньому слід визначити екологічні імперативи та пріоритети співпраці у сфері охорони довкілля, акцентуючи на існуючих та потенційних екологічних загрозах, а також реальні матеріальні і технологічні можливості запобігання і подолання наслідків екологічних криз.

У ХХІ столітті міжнародне право має піднятися на якісно вищій щабель і стати правом всезагальної безпеки та колективної відповідальності держав за майбутнє своїх народів. Магістральним шляхом подальшого розвитку міжнародного права є становлення на основі існуючих міжнародних правових зобов'язань в екологічній сфері нових міжнародних правових принципів і зобов'язань, безпосередньо спрямованих на створення екологічно безпечного, без'ядерного світу.

Майбутня Екологічна Конституція Землі має бути систематизуючим актом, що підсумовує більш як сторічний досвід міжнародно-правової охорони довкілля, відображає концепцію сталого розвитку та сучасні напрями міжнародної екологічної політики, забезпечує уніфікацію принципів цієї політики, що сьогодні визначені у понад 350 міжнародно-правових актах, передбачає апробовані світовою спільнотою заходи щодо охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, захисту, відтворення та раціонального використання природних ресурсів, а також гарантії права людини на безпечне природне довкілля.

В акті такого рівня і призначення особлива увага має приділятися так званим нормам-цілям, нормам-завданням, нормам-принципам, що визначатимуть ключові положення екологічної політики на планеті, орієнтири та напрями її розвитку.

У нормах-цілях, нормах-завданнях слід акцентувати, зокрема, на досягненні цілей у вирішенні завдань, пов'язаних із збереженням безпечного для існування людини природного середовища, а також генетичного фонду живої природи, природних комплексів, унікальних територій і природних об'єктів, із захистом життя і здоров'я людини від негативних техногенних впливів тощо.

Значна увага у міжнародно-правових актах приділяється визначенню принципів охорони довкілля. В ЕКЗ доцільно всі принципи згрупувати за певними ознаками. Зокрема, є сенс виокремити групи принципів, присвячених: забезпеченню права людини на безпечне довкілля; збереженню біологічного різноманіття; забезпеченню сталого природокористування; запобігання екологічним загрозам та визначенню відповідальності за шкоду, завдану природному довкіллю.

Суттєве значення має чітке виділення в ЕКЗ об'єктів міжнародно-правового регулювання у цій сфері. Слід звернути увагу на те, що впродовж останніх років на всесвітньому та регіональному рівнях були укладені численні угоди, що стосувалися охорони певного природного середовища або певного простору і навіть захисту земної екосистеми у цілому. Об'єктами міжнародно-правового регулювання є, зокрема, океани та моря, континентальні води, атмосферне повітря, космічний простір, дикі флора та фауна, середовище перебування диких тварин тощо. Тобто увага приділяється сферам, де виявляються негативні екологічні наслідки антропогенної діяльності. Тим часом більш предметно й ефективно можна розв'язувати екологічні проблеми,

якщо акцент у міжнародно-правовому регулюванні перенести безпосередньо на сфери, де виникають такі проблеми (певні сектори економіки). Адже, як відомо, краще запобігти негативним наслідкам техногенної та іншої антропогенної діяльності, аніж витратити кошти на їхню ліквідацію.

Отже, окремі частини майбутньої Екологічної Конституції Землі доцільно присвятити секторальній екологічній політиці — у промисловості, енергетиці, сільському господарстві, на транспорті тощо. При цьому слід враховувати і досвід міжнародно-правової охорони довкілля від токсичних або небезпечних речовин, радіації та радіоактивних відходів.

Отже, Екологічна Конституція Землі має бути актом, що узагальнить існуючі міжнародно-правові норми з питань охорони довкілля, використання окремих природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Вона усуне прогалини у міжнародно-правовому регулюванні відповідних питань, відобразить у сконцентрованому вигляді міжнародну екологічну політику, сприятиме, з одного боку, узгодженому розвитку національних систем екологічного законодавства, а з другого — сталому соціально-економічному розвитку суспільства і водночас забезпеченню сприятливого природного середовища життя людини.

Слід нагадати, що українськими вченими вже давно запропоновано обґрунтоване наукове визначення поняття «сприятливе природне середовище». За визначенням Ю.С. Шемшученка¹¹, навколишнє природне середовище є сприятливим, якщо його стан відповідає встановленим в екологічному законодавстві вимогам і нормативам, котрі стосуються чистоти (незабрудненості), ресурсоемності (невиснажливості), екологічної стійкості, видової різноманітності та естетичного ба-

¹¹ Ш е м ш у ч е н к о Ю.С. Правовые вопросы экологии. — М., 1989. — С. 22.

гатства. Цим визначенням користуються науковці не лише України, а й інших держав. Зокрема, на таку дефініцію спирається у своїх дослідженнях відомий російський учений М.М. Бринчук¹².

МОЖЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКЗ

Ідея створення Екологічної Конституції Землі передбачає формування органів контролю за дотриманням визнаних норм економічної діяльності національних і міжнародних виробничих структур. Такими органами могли б стати: Рада екологічної безпеки; Світова екологічна організація; Міжнародна екологічна поліція, Міжнародний екологічний суд; Міжнародний екологічний банк або Глобальний екологічний фонд, а також інші взаємопов'язані у єдину систему та підпорядковані єдиній меті інституції (схема).

Оскільки створення нових організаційних структур у системі ООН є надто проблематичним, бо потребує, крім колосальних коштів, ще й зміни Статуту цієї організації, слід проаналізувати варіанти реорганізації діючих органів ООН, які могли б узяти на себе функції контролю за дотриманням норм ЕКЗ.

До таких органів належать: Рада безпеки ООН, Програма ООН з охорони довкілля (UNEP), Міжнародний суд, Всесвітній банк та Глобальний екологічний фонд. Окрім того, функціонує, як відомо, Міжнародна поліція (Інтерпол), яка не входить до структури ООН, але могла б, очевидно, взяти на себе, крім традиційних, ще й функції виявлення особливо небезпечних для міжнародної спільноти екологічних правопорушень.

¹² Б р и н ч у к М.М. Теоретические основы экологических прав человека // Государство и право. — 2004. — № 5. — С. 5–15.

Схема реформування органів ООН з метою реалізації положень ЕКЗ (замість створення нових органів) певним чином спрощує процедуру інституційного забезпечення ЕКЗ і скорочує шлях досягнення мети — побудови екологічно безпечного, без'ядерного світу.

Слід додати, що за умови реформування діючих органів ООН процедура ухвалення ЕКЗ може бути набагато легшою, ніж за умови створення нових організаційних структур у системі ООН.

Рада Безпеки ООН, рішення якої є обов'язковими для всіх країн — її членів, могла б узяти на себе основні контролюючі функції з дотримання норм ЕКЗ усіма країнами світу. Вона могла б приймати принципові рішення з екологічної безпеки того чи іншого регіону планети у тих випадках, коли Міжнародна екологічна поліція на підставі об'єктивного моніторингу виявлятиме серйозні екологічні порушення тією чи іншою країною, які становлять загрозу для екосистеми Землі, її регіонів або ж для країн, що межують із державою-порушником.

Світова екологічна організація (СЕО), яку доцільно створити на базі реформованої Програми ООН з охорони довкілля (UNEP) на протигагу (а точніше, для стримування антиекологічних дій) Світової організації торгівлі (СОТ), мала б координувати діяльність усіх інших органів міжнародного екологічного співробітництва. Під егідою СЕО функціонуватимуть Міжнародний екологічний суд, Міжнародна екологічна поліція та Міжнародний екологічний банк.

* * *

Викладені тут основні концептуальні засади Екологічної Конституції Землі є лише початком великої науково-дослідної роботи загальнонаціонального і планетарного масштабу. До процесу опрацювання цієї унікальної ідеї варто залучити колективи науковців з інших країн світу. Наукові дис-

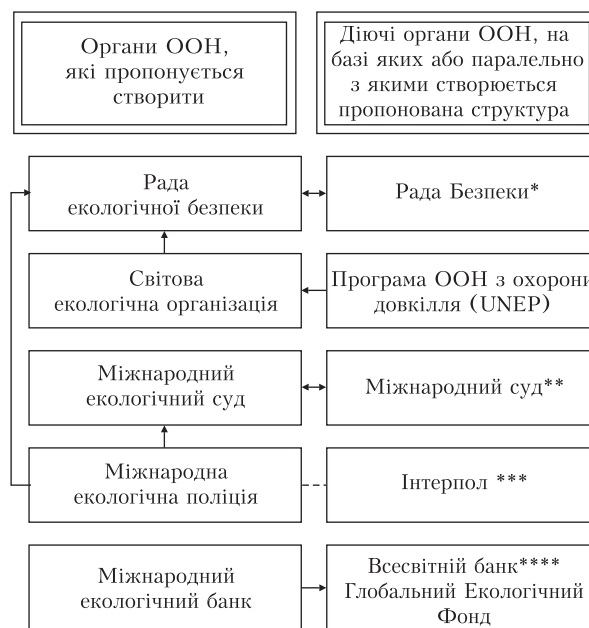

Схема реформування органів ООН з метою реалізації положень Екологічної Конституції Землі

* Простіший варіант: замість створення Ради Екологічної Безпеки офіційно передати її функції до Ради Безпеки ООН.

** Простіший варіант: функції Екологічного суду офіційно віднести до компетенції Міжнародного суду ООН.

*** Інтерпол не належить до структур ООН.

**** Простіший варіант: функції Міжнародного екологічного банку офіційно делегувати Всесвітньому банку.

кусії і публічні слухання із зазначеної проблеми, безперечно, розширять коло прихильників ідеї ЕКЗ.

До цього процесу мусить активно долучитися також Міністерство закордонних справ України, докласти всіх дипломатичних зусиль, щоб унікальну ініціативу України щодо створення глобального правового акта екологічної безпеки планети і сталого розвитку цивілізації почули і зрозуміли інші держави світу. Це буде достойною місією нової демократичної влади України і може стати великим проривом у її зовнішній політиці.

Ще раз наголосимо, що Екологічна Конституція Землі не повинна бути суто при-

родоохоронним правовим актом. За своїм призначенням — це соціо-економіко-еколого-правовий документ тривалої дії, спрямований на збереження єдиної екологічної системи Землі і всіх форм життя на планеті та сталий соціально-економічний розвиток нашої цивілізації.

Якщо людство хоче вижити і розвиватися як біосоціальна система у глобальній екологічній системі, то закони господарювання у всіх країнах світу мають не суперечити, а відповідати законам природи, узгоджуватися з ними.

Вважаємо, що підготовка та ухвалення Екологічної Конституції Землі (ймовірно, це відбудеться не пізніше 2012 року, коли, очевидно, скличуть третій світовий саміт з довідання і розвитку «Ріо+20») може стати визначною подією в історії людства. Вона започаткує принципово новий етап у взаємовідносинах людини і природи.

Хочеться вірити, що ця стаття певним чином сприятиме усвідомленню важливості ідеї ЕКЗ широкою науковою громадськістю, політиками і державними діячами, які долучаться до її всебічного опрацювання та сприятимуть створенню Екологічної Конституції Землі.

Ю. Туниця

ЕКОЛОГІЧНА КОНСТИТУЦІЯ ЗЕМЛІ: СУТНІСТЬ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Резюме

Ідея створення Екологічної Конституції Землі ґрунтується на науковому аналізі глобальних еколого-економічних проблем сучасності, які стосуються усіх країн світу. Її реалізація має стати інструментом розв'язання цих проблем шляхом узгодження способу виробництва матеріальних благ і послуг із законами природи. Наука повинна зробити все можливе, щоб переконати національні уряди і транснаціональні компанії якомога швидше і радикально змінити своє ставлення до природного життєвого середовища та його ресурсів.

Yu. Tunytsya

THE ECOLOGICAL CONSTITUTION OF EARTH: THE ESSENCE AND CONCEPTUALS

Summary

An idea to create the Ecological Constitution of Earth is based on scientific analysis of modern global ecological-economical problems that concern all countries of the world. Its implementation should become a tool for solving these problems, a way to coordinate the mode of material welfare production and laws of nature. The science should do its best to persuade national governments and transnational corporations to change their attitude to life environment and its resources as soon as possible.